

سرمایه اجتماعی و نقش آن در فعالیتهای اقتصادی با نگاهی به استان همدان

اسداله نقدی، استادیار گروه علوم اجتماعی دانشگاه بوعلی سینا*

احمد محمدپور، استادیار گروه علوم اجتماعی دانشگاه بوعلی سینا

علی سوری، استادیار گروه اقتصاد دانشگاه بوعلی سینا

چکیده:

تجربه توسعه در کشورهای پیش‌گام نشان‌گر تأثیر متغیر مهمی به نام سرمایه‌ی اجتماعی است که به تازگی وارد ادبیات علوم اجتماعی و به‌ویژه جامعه‌شناسی و اقتصاد شده و در کنار سرمایه‌های فیزیکی و انسانی مورد توجه جدی قرار گرفته است. هدف اصلی این تحقیق بررسی وضعیت سرمایه‌ی اجتماعی و اثرات آن بر فعالیت‌های اقتصادی است. بر همین اساس، ابتدا سرمایه‌ی اجتماعی را به‌طور مستقیم و با استفاده از پرسشنامه در شهرهای استان همدان اندازه‌گیری نموده و سپس بر اساس آن به بررسی تأثیر آن بر وضعیت کسب و کار پرداخته شده است. روش تحقیق در این مطالعه استفاده از پیمایش میدانی در نقاط شهری استان همدان بوده است. نتایج تحقیق نشان‌گر سطح پایین سرمایه‌ی اجتماعی است که به نوبه‌ی خود باعث افزایش هنجارشکنی و گسترش جرایم، تخلفات و بی‌اعتمادی بالا و در نتیجه افزایش هزینه‌های تولید و فعالیت‌های اقتصادی می‌شود. نتایج هم‌چنین نشان‌گر رابطه‌ی منفی و کاملاً معنی‌دار، کاهش سرمایه‌ی اجتماعی با رشد اقتصادی و سرمایه‌گذاری بخش خصوصی است. بنابراین، کاهش سرمایه‌ی اجتماعی از طریق افزایش هزینه‌های تولید و توزیع دارای تأثیر منفی بر عملکرد بنگاه‌های اقتصادی می‌باشد.

واژه‌های کلیدی: سرمایه‌ی اجتماعی، توسعه‌ی اقتصادی، همدان

مقدمه و طرح مسئله

در نظریه رشد کلاسیک، رشد اقتصادی را ناشی از رشد کمی عوامل تولید (کار و سرمایه) می‌دانستند، اما شواهد تجربی نشان دادند که حدود ۴۰ تا ۶۰ درصد از رشد را نمی‌توان برحسب عوامل تولید (متغیرهای اقتصادی) تبیین نمود. لذا مسئله‌ی رشد باقی‌مانده یا رشد توضیح داده‌نشده مطرح گردید که در آغاز آن را ناشی از پیشرفت فنی یا تغییرات تکنولوژیکی می‌دانستند، از این‌رو، طیف وسیعی از مطالعات اقتصادی به مدل‌سازی این موضوع پرداختند (کورمند، ۱۹۸۵؛ نورس، ۱۹۹۰؛ رومر، ۱۹۹۰؛ استرلی و لوین، ۱۹۹۷). سپس، این پرسش مطرح شد که چرا علی‌رغم این که تکنولوژی می‌تواند در دسترس همه قرار داشته باشد، باز هم بسیاری از کشورها توانایی کسب و دسترسی به آن را - حداقل به‌طور یکسان - ندارند. در نتیجه، از این‌جا توجه به مسئله‌ی فضای کسب و کار اقتصادی معطوف شد. آنچه این فضا را شکل می‌دهد، سرمایه‌ی اجتماعی است. طی یک دهه‌ی اخیر، مطالعات اقتصادی به این موضوع پرداخته‌اند که یک جامعه علاوه بر سرمایه‌ی فیزیکی (کارخانجات، زیرساخت‌ها و ...) و سرمایه‌ی انسانی (نیروی کار، تخصص‌ها، و دانش و توانایی آن)، به سرمایه‌ی اجتماعی نیز نیاز دارد. سرمایه‌ی اجتماعی^۱ فضایی را شکل می‌دهد که در آن، سرمایه‌های فیزیکی و انسانی به کار گرفته می‌شوند (گلاسر و همکاران، ۲۰۰۲؛ گوتارت و

وان‌باستلر، ۲۰۰۲). در این فضا روابط بین افراد در محله و شهر، محیط کار، روابط بین دولت - ملت و ... شکل می‌گیرد. بدون سرمایه‌ی اجتماعی، سرمایه‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های دولت برای رشد اقتصادی تحقق نمی‌یابد. زیرا نیاز به مشارکت مردم که به‌نوبه‌ی خود بر پایه‌ی اعتماد متقابل بین مردم و دولت استوار است، دارای اهمیت کلیدی است. این موضوع یکی از پایه‌های اصلی نظریه‌ی حکمرانی خوب^۲ نیز محسوب می‌شود (میدری و خیرخواهان، ۱۳۸۱؛ پورموسوی، ۱۳۸۱؛ رنانی، ۱۳۸۱). بر همین اساس، این مقاله در صدد است به بررسی رابطه‌ی سرمایه‌ی اجتماعی و توسعه‌ی اقتصادی در شهرستان همدان پرداخته و نقش آن را به‌عنوان محرکی در فرآیند توسعه واکاوی کند. در واقع، این مقاله به‌پیروی از ادبیات نظری و پژوهشی موجود سعی دارد جایگاه و نقش سرمایه‌ی اجتماعی را در ایجاد و تسهیل توسعه‌ی اقتصادی مورد مطالعه قرار دهد.

مرور نظری

در ادبیات معاصرتر توسعه برای حرکت از وضع موجود به مطلوب علاوه بر سرمایه‌های، فیزیکی، انسانی، اقتصادی، سرمایه‌ی دیگری به نام سرمایه‌ی اجتماعی بعنوان یک دارائی جمعی ناپیدا (نقدی، ۱۳۸۸) مطرح شده است. برای نمونه، امروزه گفته می‌شود که ۷۰ درصد دانشی که در محیط‌های کاری اندوخته می‌شود توسط

2- Good Governance

1- Social Capital

دیگر سرمایه‌ها به‌طور اصولی انجام نخواهد شد. در شرایط ضعف یا فقدان سرمایه‌ی اجتماعی سایر سرمایه‌ها به هدر می‌روند. از این‌رو، موضوع سرمایه‌ی اجتماعی به عنوان یک اصل محوری برای دستیابی به توسعه محسوب می‌شود.

در اندازه‌گیری سرمایه‌ی اجتماعی به سه جنبه‌ی اعتماد بین افراد، گسترده‌گی روابط پایدار و وجود هنجارهای مشترک توجه می‌شود، چون سرمایه‌ی اجتماعی حاصل انباشت منابع بالقوه یا بالفعلی است که مربوط به مالکیت یک شبکه‌ی بادوام از روابط کم و بیش نهادینه‌شده در بین افرادی است که با عضویت در یک گروه ایجاد می‌شود. بنابراین، سرمایه‌ی اجتماعی در روابط میان افراد تجسم می‌یابد، یعنی سرمایه‌ی اجتماعی زمانی به‌وجود می‌آید که روابط میان افراد به شیوه‌ی دگرگون شود که کنش‌ها را تسهیل بخشد. متغیرهای عمده برای سنجش سرمایه‌ی اجتماعی عبارتند از: نخست، شاخص اعتماد اجتماعی (بین‌فردی و سازمانی و بین دولت - ملت)، دوم، میزان مشارکت در تشکل‌ها، انجمن‌ها و فعالیت‌های داوطلبانه‌ی اجتماعی. سوم، کاهش شاخص‌های منفی مانند میزان جرم، طلاق، خودکشی، چک‌های برگشتی و نظایر آن، چهارم، وسعت و عمق شبکه‌ی روابط اجتماعی.

هم‌چنین، تعاریف متعددی از سرمایه‌ی اجتماعی ارائه شده‌اند که در اینجا به چند مورد آن اشاره می‌شود. کلمن (۱۳۸۱: ۴۷۶). به کارکردهای سرمایه‌ی اجتماعی

سرمایه اجتماعی و نقش آن در فعالیتهای اقتصادی با نگاهی به استان همدان رابطه‌ی غیررسمی منتقل می‌شود. پس، نوعی تحول در پارادایم‌های توسعه رخ داده است؛ این تحول در سه بعد روش‌شناختی، هستی‌شناسی و معرفت‌شناختی نسبت به محرک‌های توسعه ایجاد شده است. سرمایه‌ی اجتماعی شامل پیوندها، ارتباطات میان اعضای یک شبکه یا گروه اجتماعی به عنوان تسهیل‌گر که با خلق هنجارهای مشترک و اعتماد متقابل موجب تحقق اهداف و پیش‌برد امور می‌گردد، می‌باشد. این نوع سرمایه سیمان انسجام‌بخش میان سطوح گوناگون (انسان‌ها با همدیگر، سازمان‌ها و انسان‌ها، سازمان‌ها با سازمان‌ها و شهروندان و دولت‌ها و حتی در سطح بین‌المللی) تلقی می‌شود. با فقدان سرمایه اجتماعی، سایر سرمایه‌ها اثربخشی خود را از دست داده و پیمودن راه‌های توسعه اگر غیرممکن نباشد، دست کم بسیار دشوار است.

سرمایه‌ی اجتماعی برخلاف دیگر انواع سرمایه عمدتاً غیرفردی است و در شکل‌گیری روابط بین افراد و گروه‌ها خود را نشان می‌دهد. هر چند ممکن است خصوصیات فردی از قبیل صداقت به وجود سرمایه‌ی اجتماعی کمک کند، اما تا زمانی که روابطی بین افراد و گروه‌ها به‌وجود نیاید، سرمایه‌ی اجتماعی معنا و تحقق پیدا نمی‌کند. در دیدگاه‌های سنتی اقتصاد توسعه، سرمایه‌ی اقتصادی، فیزیکی و نیروی انسانی مهمترین عوامل معرفی می‌شدند، اما در عصر حاضر برای توسعه بیشتر از سرمایه‌ی مورد تأکید اقتصاد کلاسیک به سرمایه‌ی اجتماعی نیاز است، زیرا بدون این نوع سرمایه استفاده از

بیکر (۱۳۸۲) نیز در تعریف سرمایه‌ی اجتماعی را به منابع فراوانی که در میان یا از طریق شبکه‌های فردی یا سازمانی قابل دسترسی هستند اشاره دارد. این منابع شامل اطلاعات، ایده‌ها، راهنمایی‌ها، فرصت‌های کسب و کار، سرمایه‌ی مالی، قدرت، حمایت احساسی، خیرخواهی، اعتماد و همکاری می‌شود.

فوکویاما از دیگر نظریه‌پردازان سرمایه‌ی اجتماعی، این نوع سرمایه را به عنوان یک پدیده‌ی جامعه‌شناختی مورد توجه قرار می‌دهد. به نظر او، سرمایه‌ی اجتماعی با شعاع اعتماد ارتباط تنگاتنگی دارد. هر چه شعاع اعتماد در یک گروه اجتماعی گسترده‌تر باشد، سرمایه‌ی اجتماعی نیز بیشتر خواهد بود و به تبع آن میزان همکاری و اعتماد متقابل اعضای گروه نیز افزایش خواهد یافت. فوکویاما منابع ایجادکننده‌ی سرمایه‌ی اجتماعی را این گونه فهرست می‌کند:

- هنجارهایی که به لحاظ نهادی ساخته شده‌اند و منتج از نهادهای رسمی مانند دولت و نظام‌های قانونی هستند.

- هنجارهایی که خودجوش بوده و برخاسته از کنش‌های متقابل اعضای یک جامعه هستند.

- ساخت‌مندی‌های برون‌زاد که برخاسته از اجتماعی غیر از اجتماع مبدأ خودشان بوده و می‌توانند از ایدئولوژی، فرهنگ و تجربه‌ی تاریخی مشترک نشأت گیرند.

توجه دارد. به نظر او، سرمایه‌ی اجتماعی بخشی از ساختار اجتماعی است که به کنش‌گر اجازه می‌دهد تا با استفاده از آن به منابع خود دست یابد. این بعد از ساختار اجتماعی شامل تکالیف و انتظارات، مجاری اطلاع‌رسانی، هنجارها و ضمانت‌اجرائی^۱ است که انواع خاصی از رفتار را تشویق کرده یا منع می‌کند. از منظر کلمن، سرمایه‌ی اجتماعی می‌تواند به سه شکل ظاهر شود:

اول: تکالیف و انتظاراتی که بستگی به میزان قابلیت اعتماد به محیط اجتماعی دارد.

دوم: ظرفیت اطلاعات برای انتقال و حرکت در ساختار اجتماعی که بتواند پایه‌ای برای کنش فراهم سازد. سوم: هنجارهایی که توأم با ضمانت‌اجرائی موثر باشند (شارع‌پور، ۱۳۸۰).

از نظر باس، نظریه‌ی سرمایه‌ی اجتماعی باید معطوف به بسط قضایایی در مورد شرایطی باشد که تحت آن حکومت‌ها و اجتماعات محلی بتوانند برای نیل به اهداف مشترک تعاون و همکاری داشته باشند. از رویکرد وی، سرمایه‌ی اجتماعی تعیین‌کننده‌ی ترتیبات نهادی افقی است که تأثیر مثبتی روی ایجاد شبکه‌های اعتماد، اداره‌ی بهتر امور و عدالت اجتماعی دارد. عدالت اجتماعی دیکته‌کننده‌ی تکالیف و حقوق شهروندی است که خود تحت تأثیر سرمایه‌ی اجتماعی است (ازکیا و غفاری، ۱۳۸۴ به نقل از باس، ۱۹۹۷: ۱)

- هنجارهایی که از طبیعت ریشه گرفته‌اند مانند، خانواده، نژاد و قومیت (فوکویاما، ۱۳۷۹: ۱۰۷ - ۸۷).
پوتنام نیز یکی دیگر از صاحب‌نظران اخیر سرمایه‌ی اجتماعی است که آن را مجموعه‌ای از مفاهیمی مانند اعتماد، هنجارها و شبکه‌ها می‌داند که موجب ایجاد ارتباط و مشارکت بهینه‌ی اعضای یک اجتماع شده و در نهایت منافع متقابل آنان را تأمین خواهد کرد. وی سرمایه‌ی اجتماعی را به‌عنوان وسیله‌ای برای رسیدن به توسعه‌ی سیاسی و اجتماعی در نظام‌های مختلف سیاسی می‌داند (شارع‌پور، ۱۳۸۱).

به‌طور کلی، مفهوم سرمایه‌ی اجتماعی در بردارنده‌ی مفاهیمی چون اعتماد، همکاری و روابط متقابل بین اعضای یک گروه است، به‌شيوه‌ای که گروه را به‌سمت دستیابی به هدفی که بر مبنای ارزش‌ها و معیارهای رایج در جامعه مثبت تلقی می‌شوند، هدایت کند (لاپورتا، ۱۹۹۷؛ کوستا و کوهن، ۲۰۰۱؛ گوتارت و وان‌باستلر، ۲۰۰۲). سرمایه‌ی اجتماعی در ۳ سطح کلان، میانه و خرد و نیز در روی پیوستاری با دو بعد سرمایه‌ی شناختی و سرمایه‌ی ساختاری مورد بحث قرار می‌گیرد. این سطوح و ابعاد در نمودار زیر ارائه شده است.

منبع: گوتارت و وان‌باستلر، ۲۰۰۲ الف: ص ۴

بررسی هستند. مدل فوق هم‌چنین، عناصر موجود در هر یک از سطوح و بعد پیوستاری را معرفی کرده است.

ادبیات انجام‌شده

ادبیات نظری و پژوهشی مربوط به سرمایه‌ی اجتماعی و ارتباط آن با دیگر مؤلفه‌ها از قبیل توسعه‌ی

در مدل فوق که توسط بانک جهانی ارائه شده است. سرمایه‌ی اجتماعی دارای سه سطح کلان، میانه و خرد بر روی یک پیوستار سرمایه‌ی اجتماعی ساختاری و شناختی است. به این معنا که هر یک از این سطوح دارای دو نوع ساختاری و شناختی هستند یا هر یک از دو نوع سرمایه‌ی شناختی و ساختاری در سه سطح کلان، میانه و خرد قابل

موردی یونان، هلیول و پوتنام (۱۹۹۶)، رشد اقتصادی و سرمایه‌های اجتماعی در ایتالیا، دبرتین (۲۰۰۷) تأثیر سرمایه‌های اجتماعی بر توسعه اقتصادی و خوش‌بختی در نواحی روستایی نام برد. کلمن (۱۳۸۱) به بررسی نقش سرمایه اجتماعی در تشکیل سرمایه انسانی همه‌ی مطالعات فوق بر نقش کلیدی سرمایه‌های اجتماعی در فرآیند توسعه و رفاه اقتصادی - اجتماعی تأکید داشته‌اند.

روش تحقیق

روش کلی این تحلیل مبتنی بر داده‌های استخراج‌شده از یک پیمایش است که در آن به بررسی وضعیت سرمایه‌های اجتماعی و پیامدهای آن بر توسعه اقتصادی پرداخته شده است. به این منظور، برای اندازه‌گیری سرمایه‌های اجتماعی از روش پیمایش پرسشنامه‌ای (داده‌های مربوط به روابط اقتصادی و مبادلات بین مردم، با تکیه بر سرمایه‌های اجتماعی) و نیز تکنیک‌های اقتصادسنجی استفاده شده است. جامعه آماری این مطالعه شهروندان مناطق شهری و روستایی همدان بودند که در این مقاله تنها به جامعه شهری پرداخته شده است. واحد نمونه‌گیری خانوار بوده است، تعداد خانوارهای استان همدان در زمان انجام تحقیق ۲۵۶۱۸۹ خانوار شهری و ۱۷۱۸۵۴ روستایی بوده است. حجم نمونه بر اساس فرمول نمونه‌گیری تصادفی برای خانوارهای شهری، حدود ۹۸۳ نفر تعیین شد که جهت رفع مشکل احتمالی عدم برگشت برخی پرسشنامه‌ها یا پرسشنامه‌های ناقص به ۱۰۰۰ نفر نمونه افزایش یافت. ابزار

اقتصادی از غنای قابل توجهی برخوردار بوده و این بیان‌گر اهمیت محوری این مفهوم در رویکردهای توسعه‌ی معاصر است. از بین مطالعات داخلی مرتبط می‌توان به کارهای تشکر و معینی (۱۳۸۶) درباره‌ی سرمایه‌های اجتماعی و توسعه، سوری (۱۳۸۴) با عنوان سرمایه‌های اجتماعی و عملکرد اقتصادی، دهقانی (۱۳۷۸) تحت عنوان سرمایه‌های اجتماعی و توسعه‌ی اقتصادی (۱۳۷۸)، سلیمانی (۱۳۸۷) در خصوص نقش سرمایه‌های اجتماعی در توسعه‌ی اقتصادی، عسگری و توحیدی‌نیا (۱۳۸۶) در زمینه‌ی تأثیر سرمایه‌های اجتماعی بر رشد و توسعه‌ی اقتصادی، توسلی و بی‌نیاز (۱۳۸۱) با عنوان رویکردی به ارزیابی سرمایه‌های اجتماعی در اقتصاد ایران، علمی و همکاران (۱۳۸۴) سرمایه‌های اجتماعی و چگونگی تأثیر آن بر اقتصاد، و منظور و یادی‌پور (۱۳۸۷) در خصوص سرمایه‌های اجتماعی عامل توسعه‌ی اجتماعی و اقتصادی اشاره کرد. هم‌چنین، در حوزه‌ی مطالعات خارجی می‌توان از کارهای وودهاوس (۲۰۰۶) با عنوان سرمایه‌های اجتماعی و توسعه‌ی اقتصادی در استرالیای منطقه‌ای، گویسو و همکاران (۲۰۰۱) با عنوان نقش سرمایه‌های اجتماعی در توسعه‌ی مالی، جانسون و تمپل (۱۹۹۸) ظرفیت اجتماعی و رشد اقتصادی، ساباتینی (۲۰۰۵) نقش سرمایه‌های اجتماعی در توسعه‌ی اقتصادی، آنن (۲۰۰۵) برگشت‌های اقتصادی به سرمایه‌های اجتماعی در بخش غیررسمی شهری کشورهای در حال توسعه، کریستوفورو (۲۰۰۳) سرمایه‌های اجتماعی و رشد اقتصادی: مطالعه‌ی

توصیف شده و از طریق آنها وضعیت موجود سرمایه‌ی اجتماعی مورد بررسی قرار گرفته است. سپس به منظور بررسی تأثیر سرمایه‌ی اجتماعی بر عملکرد اقتصادی از روش‌های اقتصادسنجی استفاده شد. هم‌چنین برای اندازه‌گیری رابطه‌ی سرمایه‌ی اجتماعی با عملکرد اقتصادی از ضرایب همبستگی و هم‌چنین معادله‌های رگرسیونی استفاده شد.

گردآوری داده‌ها پرسشنامه است که بین اقشار مختلف شامل مغازه‌داران، بازاریان، کارمندان دولتی، روحانیون و ... توزیع شده است. پرسشنامه مورد استفاده بر مبنای نمونه‌های بین‌المللی از جمله بانک جهانی تهیه و با نگاه به شرایط استان بومی‌سازی شد. سپس، در مرحله‌ی پیش‌آزمون، اعتبار ابزار مورد تأیید قرار گرفت و نمره‌ی آلفای کرونباخ پرسشنامه ۷۵ درصد به دست آمد. داده‌های گردآوری شده ابتدا در قالب آماره‌های توصیفی،

جدول (۱) سرمایه‌ی اجتماعی عمومی (درصد)

خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	گویه‌های سرمایه عمومی میزان موافقت با هر یک از گویه‌ها
۱/۱	۲/۵	۱۶/۸	۴۴/۱	۳۵/۵	امروز هر کس فقط به فکر خودش است
۱/۱	۵/۰	۲۹/۹	۳۵/۲	۲۸/۸	امروزه به هیچکس نمی‌توان اطمینان کرد
۱/۴	۱/۱	۱۱/۵	۳۰/۸	۵۵/۲	امروزه هر کس باید مراقب باشد تا دیگری سرش کلاه نگذارد
۱۱/۸	۲۰/۸	۳۸/۰	۲۲/۵	۶/۸	چقدر دیگران به حل مشکل شما کمک می‌کنند
۱۳/۶	۱۴/۱	۲۳/۴	۲۹/۱	۱۹/۸	برایم مهم نیست که دیگران در مورد من چه فکر می‌کنند
۳/۱	۲/۵	۱۳/۵	۲۸/۷	۵۱/۵	مردم از نظر اعتماد به همدیگر بدتر شده‌اند
			حال ۱/۱	گذشته ۹۸/۹	مردم در گذشته بیشتر به هم کمک می‌کردند یا امروز
			حال ۲۸/۴	گذشته ۷۱/۶	شما در گذشته بیشتر به دیگران کمک می‌کردید یا امروز
۵/۳	۷/۷	۲۲/۲	۳۱/۷	۳۲/۹	متوسط نمرات

یافته‌های تحقیق

در این بخش از مقاله به آرایه‌ی برخی از یافته‌های یک تحقیق میدانی که توسط محققان صورت گرفته پرداخته می‌شود. این یافته‌ها در قالب دو دسته نتایج پرسشنامه‌ای و معادله‌های رگرسیونی اقتصادسنجی آرایه شده‌اند.

سرمایه‌ی اجتماعی عمومی

در این جا ابتدا یک طرح کلی از وضعیت سرمایه‌ی اجتماعی عمومی بین جامعه‌ی مورد مطالعه آرایه می‌گردد. جدول شماره (۱) سرمایه‌ی اجتماعی عمومی را نشان می‌دهد.

سرمایه‌ی اجتماعی در سطح محله

سرمایه‌ی اجتماعی در محله‌ی زندگی بیان‌گر شعاع اعتماد است. ممکن است که سرمایه‌ی اجتماعی در محیطی کوچک وجود داشته باشد، اما در خارج از آن محیط به شدت کاهش یابد. جدول شماره‌ی ۲ وضعیت سرمایه‌ی اجتماعی را در محله‌ی زندگی نشان می‌دهد که عمدتاً مبتنی بر اعتماد می‌باشد. داده‌های جدول فوق نشان می‌دهد که اکثر پاسخ‌گویان به کاهش میزان سرمایه‌ی

اجتماعی معتقد بودند. نمره‌ی متوسط ۳۲/۹ درصد در جدول بیان‌گر آن است که حدود یک سوم از افراد مورد مطالعه اعتقاد داشته‌اند که سرمایه‌ی اجتماعی در حال افول است. اگر متوسط نمره‌ی ۳۱/۷ پاسخ‌گویان موافق را نیز به درصد فوق اضافه کنیم می‌توان به این نتیجه رسید که فقدان سرمایه‌ی اجتماعی از سوی بیش از نیمی از پاسخ‌گویان مورد تأیید قرار گرفته و از این‌رو سرمایه‌ی اجتماعی عمومی از سطح بسیار پایینی برخوردار است.

جدول ۲) سرمایه‌ی اجتماعی در محله‌ی زندگی در شهر

خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	
۱۱/۷	۳۵/۴	۴۳/۴	۶/۳	۳/۱	میزان درستکاری و امین بودن همسایه
۷/۵	۳۱/۳	۴۵/۴	۱۳/۲	۲/۶	قابلیت اعتماد همسایه‌ها در مقایسه با دیگران
۵۱/۳	دیگران ۴۸/۷				به همسایه بیشتر اعتماد دارید یا به دیگران
۱۲/۰	۱۸/۸	۳۱/۷	۲۱/۳	۱۴/۱	اگر کیفیتان در محله خودتان گم شود احتمال برگشت آن چقدر است
۲/۰	۳/۹۰	۲۳/۸	۳۰/۰	۴۰/۳	اگر کیف شما در جای دیگری گم شود احتمال برگشت آن چقدر است
۱۳/۱	۲۲/۳	۳۶/۳	۱۷/۷	۱۵/۰	متوسط نمرات

جدول فوق نشان می‌دهد که به‌طور متوسط در مناطق شهری حدود ۳۶ درصد از مردم همسایه‌ها را قابل اعتمادتر از دیگران می‌دانند. هم‌چنین، در مقابل این سؤال که به همسایه‌ها بیشتر اعتماد دارید یا دیگران، پاسخ‌ها تقریباً نشان می‌دهد که اعتماد به همسایه و دیگران یکسان است. سایر سؤال‌ها نیز وضعیت مشابهی را نشان می‌دهند. اما نکته‌ی مهم آن است که گرچه اعتماد به همسایه‌ها در مقایسه با دیگران بیشتر است، اما این اعتماد نیز عموماً وضعیت مناسبی ندارد. به‌عنوان مثال، پاسخ‌های

گویه‌ی "اگر کیف شما در محله‌ی خودتان گم شود، احتمال برگشت آن چقدر است؟" مؤید این مطلب است.

اعتماد متقابل بین افراد

از پاسخ‌گویان در مورد اعتماد متقابل بین آنها سؤال شده است. نتایج به‌دست آمده در جدول شماره ۳ عنوان شده است.

جدول ۳) اعتماد متقابل بین افراد در جامعه‌ی شهری

گویه‌ها	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
به نظر شما مردم چقدر به همدیگر اعتماد دارند	۰/۳	۲/۰	۴۴/۲	۳۱/۴	۲۲/۱
شما چقدر به دیگران اعتماد دارید	۱/۷	۱۴/۹	۴۵/۹	۲۱/۷	۱۵/۸
مردم چقدر به شما اعتماد دارند	۱۱/۶	۴۰/۵	۳۷/۰	۷/۸	۳/۲
مردم چقدر می‌توانند به شما اعتماد کنند (چقدر قابل اعتماد هستید)	۲۲/۶	۴۶/۴	۲۸/۷	۲/۰	۰/۳
متوسط نمرات	۹/۰	۲۵/۴	۳۸/۹	۱۵/۷	۱۰/۳

می‌توانند به مقدار زیادی به آنها اعتماد کنند و در واقع خود را قابل اعتماد می‌دانند. به هر حال، ۲/۳ درصد از پاسخ‌گویان اعتماد بین مردم را زیاد می‌دانند.

سرمایه‌ی اجتماعی و رعایت قانون

یکی از معضلات اجتماعی ایران قانون‌گریزی است. سرمایه‌ی اجتماعی به رعایت قانون بدون اجبار کمک می‌کند. در اینجا سؤال‌هایی مطرح شده که نشان می‌دهد تا چه اندازه رعایت قانون بدون اجبار می‌باشد. وقتی چنین وضعیتی وجود داشته باشد، بیان‌گر این است که اجرای قوانین نیاز به هزینه کمتری خواهد داشت. زمانی که ناهنجاری افزایش یابد در فرهنگ‌های استبدادی به جای برطرف کردن ریشه‌ها و علل آن فقط کنترل افزایش می‌یابد و این هزینه زیادی در بردارد (رفیع پور، ۱۳۷۸: ۲۶۳).

نتایج نشان می‌دهد که یک فرد چه دیدگاهی راجع به وضعیت اعتماد در بین مردم داشته و ارزیابی او از خودش چگونه است. حدود ۵۳/۵ از پاسخ‌گویان اظهار کرده‌اند که اعتماد بین مردم از نظر آنها کم است. هم‌چنین، ۳۷/۵ درصد معتقدند که به دیگران اعتماد اندکی دارند. این دو نشان می‌دهند که از نظر فرد پاسخگو اعتماد بین مردم کم است، اما وضعیت اعتماد وی به مردم به هر حال بهتر است. حدود ۲/۳ اظهار نموده‌اند که اعتماد بین مردم زیاد است، در حالی که ۱۶/۶ درصد بر این باورند که مردم اعتماد زیادی به هم دارند. در واقع، در حالی که ارزیابی فرد از اعتماد بین مردم بسیار منفی است، وی خود همان ایده را ندارد، بلکه اعتماد بیشتری دارد. این یکی از ویژگی‌های شخصیت‌نمایی ما ایرانیان است که همواره دیگران را مقصرتر از خود می‌دانیم.

از نظر ۵۲/۱ درصد پاسخ‌گویان مردم به آنها اعتماد زیادی دارند، و حدود ۶۹ درصد اظهار کرده‌اند که مردم

جدول ۴) سرمایه‌ی اجتماعی و رعایت قوانین در جامعه‌ی شهری

خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	
۸	۱۰/۳	۲۰/۸	۳۰/۲	۳۰/۸	بدون زور هیچ قانونی را مردم رعایت نمی‌کنند
۷/۱	۹/۷	۳۳/۸	۳۴/۱	۱۵/۳	بدون مجازات و جریمه چقدر قانون را رعایت کنید
۲/۶	۸/۰	۴۰/۰	۳۶/۹	۱۲/۶	اگر دیگران قانون را رعایت نکنند شما چقدر آن را رعایت می‌کنید
۵/۹	۹/۳	۲۳/۶	۳۳/۷	۱۹/۶	متوسط نمرات

منظور سؤالات مختلفی طرح شده که گویای وضعیت اعتماد در انجام فعالیت‌های اقتصادی است.

جدول شماره (۵) وضعیت اعتماد در کسب و کار اقتصادی را نشان می‌دهد. حدود ۴۶ درصد اظهار کرده‌اند که در محیط کار به همکارانشان اعتماد دارند. البته این اعتماد ممکن است متضمن هیچ فعالیت اقتصادی مشترکی نباشد و هیچ نفع و ضرری را در پی نداشته باشد.

در پاسخ به این سؤال که اگر کسی از شما بخواهد که ضامن او شوید چکار می‌کنید، حدود ۲۶ درصد اظهار کرده‌اند که قبول نمی‌کنند. ولی نیمی از مردم جواب داده‌اند که برخلاف میل خود قبول می‌کنند و فقط ۲۳/۸ درصد اظهار کرده‌اند که با رغبت قبول می‌کنند بنابراین حدود ۷۶ درصد از مردم تمایلی به قبول ضمانت دیگران ندارند. هم چنین حدود ۴۴ درصد از مردم اظهار کرده‌اند که در صورت ضمانت دیگری به احتمال زیاد با مشکل مواجه می‌شوند.

به‌طور متوسط حدود ۶۱ درصد از افراد اظهار کرده‌اند که بدون زور هیچ قانونی رعایت نمی‌شود. هم چنین حدود ۵۰ درصد نیز اظهار نموده‌اند که بدون جریمه و مجازات باز هم قانون را به مقدار زیادی رعایت خواهند کرد. این در حالی است که فقط حدود ۱۰/۶ درصد اظهار کرده‌اند که حتی اگر دیگران قانون را رعایت نکنند آنها نیز قانون را به میزان کمی رعایت خواهند کرد. در حالیکه حدود نیمی از آنها جواب داده‌اند که حتی در صورت عدم رعایت قانون از سوی دیگران، آنها به مقدار زیادی خود را ملزم به رعایت قانون خواهند کرد. در واقع تأثیر جریمه و مجازات برای رعایت قانون تا حدود زیادی مشابه با تأثیر رعایت قانون توسط دیگران می‌باشد.

سرمایه‌ی اجتماعی در کسب و کار اقتصادی

به باور بسیاری از محققان اقتصادی، اعتماد به‌عنوان یکی از ارکان سرمایه‌ی اجتماعی در کسب و کار اقتصادی نقش مهمی ایفا کرده و منجر به کاهش هزینه‌های مبادلاتی شده و انجام مبادلات را سرعت می‌بخشد. به این

جدول ۵) سرمایه‌ی اجتماعی در کسب و کار اقتصادی در جامعه‌ی شهری

خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	
۵/۱	۱۰/۶	۳۸/۰	۳۴/۶	۱۱/۷	چقدر در محیط کار به همکارانتان اعتماد دارید
با رغبت قبول می‌کنم ۲۳/۸		برخلاف میل قبول می‌کنم ۵۰/۰		قبول نمی‌کنم ۲۶/۲	اگر کسی از شما بخواهد ضامن او شوید، چکار خواهید کرد
۶/۲	۱۵/۵	۳۵/۰	۲۹/۱	۱۴/۷	در صورت ضمانت دیگران چقدر احتمال می‌دهید با مشکل مواجه شوید
			جمعی ۵۱/۳	فردی ۴۸/۱	سابقه انجام یک فعالیت اقتصادی مشترک با دیگران
۱۴/۷	۱۷/۳	۴۱/۵	۲۲/۴	۴/۰	میزان موفقیت در یک فعالیت اقتصادی مشترک با دیگران
			جمعی ۲۹/۷	فردی ۷۰/۳	تمایل به انجام یک فعالیت اقتصادی به صورت فردی یا جمعی
۱۱/۴	۱۰/۳	۱۷/۱	۳۰/۶	۳۰/۶	مردم دوست دارند یک شبه صاحب همه چیز شوند
۹/۹	۱۰/۵	۰/۲۳	۳۵/۸	۲۰/۷	با داشتن همه چیز، چقدر حاضرید باز هم کار کنید
۱۷/۶	۳۵/۳	۲۳/۵	۱۴/۷	۸/۸	احساس امنیت به شغل، اموال و دارایی و عدم تعویض آنها
۱۰/۸	۱۶/۶	۳۹/۷	۲۷/۹	۱۵/۰	متوسط نمرات

مردم سابقه فعالیت اقتصادی مشترک داشته‌اند، فقط ۳۰ درصد از آنها تمایل به انجام فعالیت مشترک دارند. از طرف دیگر حدود ۵۳ درصد از مردم اظهار کرده‌اند که نسبت به شغل، اموال و دارایی‌های خود به میزان کمی احساس امنیت می‌کنند و فقط ۲۳/۵ درصد اظهار کرده‌اند که نسبت به اموال و شغل خود احساس امنیت زیادی دارند.

از طرف دیگر ۵۱/۳ درصد از افراد جواب داده‌اند که سابقه کار مشترک با دیگران داشته‌اند. ولی میزان موفقیت در فعالیت اقتصادی مشترک را وضعیت مناسبی نشان نمی‌دهد. فقط ۲۶ درصد آن را با موفقیت زیاد همراه می‌دانند و ۴۱ درصد موفقیت آن را متوسط و ۲۲ درصد نیز موفقیت آن را کم می‌دانند. اما برای انجام فعالیت اقتصادی حدود ۷۰ درصد از مردم اظهار کرده‌اند که تمایل به فعالیت فردی دارند. در حالی که بیش از نیمی از

رابطه اعتماد در زمینه‌های مختلف با هم

در بخش‌های قبلی سرمایه‌ی اجتماعی یا اعتماد را در زمینه‌های مختلف بررسی نمودیم، اکنون به بررسی روابط اجزاء مختلف سرمایه‌ی اجتماعی با همدیگر می‌پردازیم.

جدول ذیل ضریب همبستگی بین انواع اعتماد را ارائه می‌دهد. همه ضرائب نشانگر رابطه مثبت است هرچند در میزان ضرائب تفاوت‌های قابل توجهی به چشم می‌خورد.

جدول ۶) ضریب همبستگی اعتماد در زمینه‌های مختلف

اعتماد در کسب و کار اقتصادی	اعتماد بین مردم و دولت	سرمایه‌ی اجتماعی و رعایت قوانین	سرمایه‌ی اجتماعی در محله‌ی زندگی	سرمایه‌ی اجتماعی عمومی	
					سرمایه‌ی اجتماعی عمومی
				۰/۳۴	سرمایه‌ی اجتماعی در محله‌ی زندگی
			۰/۴۲	۰/۵۰	اعتماد به دیگران و ارزیابی از اعتماد خود
		۰/۲۹	۰/۲۴	۰/۲۹	سرمایه‌ی اجتماعی و رعایت قوانین
	۰/۲۱	۰/۴۷	۰/۲۸	۰/۴۲	اعتماد بین مردم و دولت
۰/۴۵	۰/۲۶	۰/۴۶	۰/۳۲	۰/۴۳	اعتماد در کسب و کار اقتصادی

معادلات رگرسیونی برخی عوامل مؤثر بر اعتماد اجتماعی

برای تعیین سهم هر کدام از متغیرهای مستقل و زمینه‌ای بر متغیر وابسته (سرمایه‌ی اجتماعی) از مدل‌های رگرسیونی استفاده کردیم و عواملی مانند نوع شغل، جنسیت، سن، تحصیلات و ... را وارد مدل کردیم اما سطح درآمد نیز که ممکن است نقش درخور توجهی در میزان اعتماد افراد داشته باشد. به دلیل این که افراد تمایل به اظهار درآمدهای واقعی خود ندارند، لذا پاسخ‌های این

قسمت از پرسشنامه ناقص می‌باشد و امکان استفاده از آن وجود ندارد. در ذیل، معادله‌ی رگرسیونی را به تفکیک شاخص‌های سرمایه‌ی اجتماعی بررسی می‌کنیم.

سرمایه‌ی اجتماعی عمومی

تأثیر عوامل مختلف بر سرمایه‌ی اجتماعی عمومی توسط معادله‌ی زیر ارائه شده است:

$$Y_1 = 1/85 - 0/109 B + 0/192 K - 0/130 S - 0/003 A - 0/004 E$$

$$(16/6) \quad (-0/9) \quad (3/1) \quad (-1/9) \quad (-1/1) \quad (-0/6)$$

که افراد مسن تر اعتماد کمتری به هم هم‌محلله‌ای‌های خود دارند.

اعتماد به دیگران و ارزیابی از اعتماد خود

معادله‌ی زیر اثر عوامل مختلف را بر سطح اعتماد

افراد به دیگران و اعتماد دیگران به فرد را نشان می‌دهد:

$$Y_1 = 2/972 - 0/531 B + 0/219 K - 0/204 S - 0/003 A - 0/039 E$$

$$(20/7) \quad (-3/6) \quad (2/7) \quad (-2/3) \quad (0/9) \quad (-1/4)$$

معادله‌ی فوق نشان می‌دهد که افراد بازاری نیز اعتماد کمی به دیگران دارند و از نظر آنها دیگران نیز به آنها اعتماد کمتری دارند. در حالی که این رابطه برای افراد کارمند معکوس می‌باشد. از طرف دیگر، مردان نیز به دیگران اعتماد کمتری داشته و دیگران نیز به آنها اعتماد کمتری دارند. اما متغیرهایی مانند سن و سطح تحصیلات تأثیر معناداری نداشته‌اند.

سرمایه‌ی اجتماعی و رعایت قوانین

معادله زیر اثر عوامل مختلف بر رعایت قوانین را

نشان می‌دهد:

$$Y_2 = 3/222 + 0/281 B + 0/192 K - 0/091 S - 0/003 A - 0/037 E$$

$$(18/9) \quad (1/6) \quad (2/0) \quad (-0/9) \quad (-0/7) \quad (-1/1)$$

معادله‌ی فوق نشان می‌دهد که هر یک از عوامل مورد نظر تا چه اندازه بر رعایت اختیاری قوانین اثر دارند. نتایج حاصله نشان می‌دهد که افراد بازاری و کارمند ارزیابی بالاتری از رعایت قوانین بدون اجبار دارند. اما متغیرهایی مانند جنسیت (S)، سن (A) و تحصیلات (E) تأثیر معنی‌داری نداشته‌اند.

سرمایه اجتماعی و نقش آن در فعالیتهای اقتصادی با نگاهی به استان همدان

Y_1 بیانگر اعتماد اجتماعی عمومی است B بیانگر بازاری و K بیانگر شغل کارمندی می‌باشد. هم چنین A, S و E به ترتیب نشان‌دهنده سن و جنسیت و سطح تحصیلات می‌باشد. ارقام داخل پرانتز مقدار آماده‌ی t را نشان می‌دهد معادله‌ی فوق نشان می‌دهد که دو متغیر شغل (کارمند و جنسیت تأثیر معنی‌داری بر سطح اعتماد اجتماعی عمومی دارند. در واقع کسانی که شغل کارمندی داشته‌اند به‌طور متوسط ارزیابی شان از سطح اعتماد بالاتر از دیگران بوده است. در حالی که جنسیت تأثیر منفی داشته است و نشان می‌دهد که مردان به‌طور متوسط ارزیابی بدتری از اعتماد اجتماعی عمومی داشته‌اند. سایر متغیرها مانند شغل بازاری سطح آموزش و سن تأثیر معنی‌داری بر سطح اعتماد عمومی نداشته‌اند. زیرا t آنها بسیار کوچک می‌باشد.

اعتماد اجتماعی در محله‌ی زندگی

معادله‌ی زیر از عوامل مختلف بر اعتماد اجتماعی در

محله‌ی زندگی را نشان می‌دهد:

$$Y_3 = 2/668 - 0/238 B + 0/262 K + 0/102 S - 0/010 A - 0/010 E$$

$$(19/6) \quad (-1/7) \quad (3/4) \quad (1/2) \quad (-2/9) \quad (-0/4)$$

در معادله‌ی فوق اثر جنسیت (S) و سطح تحصیلات (E) بر اعتماد اجتماعی در محله‌ی زندگی معنادار نیست. اما نتایج فوق نشان می‌دهد که کسانی که بازاری هستند به افراد محله‌ی زندگی خود اعتماد کمتری دارند. در مقابل، کسانی که کارمند هستند به هم‌محلله‌ای‌های خود اعتماد بیشتری دارند. هم چنین ضریب منفی متغیر A نشان می‌دهد

این شاخص متوسطی از ۶ شاخص قبلی می‌باشد.

$$Y_v = 2/592 - 0/202 B + 0/191 K - 0/089 S - 0/002 A - 0/003 E$$

$$(27/5) \quad (-2/1) \quad (3/6) \quad (-1/6) \quad (-0/9) \quad (-1/6)$$

معادله‌ی فوق نشان می‌دهد که سطح تحصیلات و

سن تأثیر معناداری در ارزیابی اعتماد اجتماعی ندارند، اما جنسیت (S) تأثیر منفی داشته است. به عبارت دیگر، مردان اعتماد اجتماعی را در مقایسه با زنان کمتر ارزیابی کرده‌اند. هم‌چنین افرادی که شغل بازاری داشته‌اند، ارزیابی‌شان از سرمایه‌ی اجتماعی کمتر بوده است و کارمندان ارزیابی بالاتری داشته‌اند. در واقع، بازاریان حدود ۰/۲ اعتماد اجتماعی را کمتر از دیگران ارزیابی می‌کنند، در حالی که کارمندان آن را ۰/۲ بالاتر از دیگران ارزیابی نموده‌اند.

نتیجه‌گیری

پرداختن به برنامه‌ریزی توسعه مستلزم ارتقای سطح سرمایه‌ی اجتماعی و ترمیم عوامل فرساینده‌ی آن است. داده‌های پیمایش‌های ملی و نیز نتایج این تحقیق مؤید این نکته هستند که سرمایه‌ی اجتماعی در کشور و استان همدان از وضعیت مناسبی برخوردار نیست. بنابراین، در کنار هزینه‌های عریان و آشکار، برخی متغیرهای نهان و نامرئی در قیمت تمام‌شده اغلب فعالیت‌های اجتماعی و اقتصادی وجود دارد و علی‌رغم تخصیص هزینه‌های هنگفت (به‌خاطر عدم کارایی لازم و بهره‌وری پائین) و از دیگر سو به دلیل پائین بودن سرمایه‌ی اجتماعی به‌ویژه طی سال‌های اخیر، این سرمایه‌گذاری‌ها و برنامه‌ها نتوانسته‌اند رشد و توسعه‌ی اقتصادی لازم را در کشور ایجاد نماید یا

اعتماد بین مردم و دولت

معادله‌ی زیر از عوامل مختلف بر اعتماد مردم به

دولت را نشان می‌دهد.

$$Y_s = 2/699 - 0/223 B + 0/091 K - 0/137 S - 0/002 A - 0/027 E$$

$$(15/9) \quad (-2/2) \quad (0/9) \quad (-1/3) \quad (-0/5) \quad (-0/8)$$

معادله‌ی فوق نشان می‌دهد که افراد بازاری اعتماد

کمتری به دولت دارند. در حالی که کارمندبودن هیچ تأثیر معناداری در ارزیابی اعتماد به دولت ندارد. هم‌چنین، مردان تا حدودی اعتماد کمتری به دولت دارند، هر چند که ضریب این متغیر (S) چندان معنادار نیست. علاوه بر این، سطح تحصیلات و سن نیز تأثیر معناداری در ارزیابی اعتماد به دولت ندارند.

اعتماد اجتماعی در کسب و کار اقتصادی

معادله‌ی زیر عوامل مختلف بر اعتماد اجتماعی در زمینه

کسب و کار اقتصادی را نشان می‌دهد:

$$Y_c = 2/121 - 0/187 B + 0/199 K - 0/077 S + 0/002 A + 0/019 E$$

$$(20/9) \quad (-1/8) \quad (2/5) \quad (-1/3) \quad (0/8) \quad (0/9)$$

معادله‌ی فوق نشان می‌دهد که نوع شغل در ارزیابی

اعتماد اجتماعی در زمینه‌ی کسب و کار اقتصادی مهم است، به گونه‌ای که اعتماد افراد بازاری درباره‌ی کسب و کار اقتصادی نسبت به دیگران کمتر می‌باشد. در حالی که کارمندان اعتماد را در سطح بالاتری ارزیابی می‌کنند، متغیرهایی مانند جنسیت، سن و تحصیلات تأثیر معناداری بر سطح اعتماد اجتماعی در زمینه‌ی کسب و کار ندارند.

شاخص کل سرمایه‌ی اجتماعی

معادله‌ی زیر اثر عوامل مختلف را بر شاخص اعتماد

اجتماعی نشان می‌دهد.

سرمایه‌های دیگر برای تولید کالاها و خدمات مورد استفاده قرار می‌دهد. با استفاده از روش‌های اقتصادسنجی به تحلیل تأثیر سرمایه‌ی اجتماعی بر رشد اقتصادی و نیز رابطه‌ی سرمایه‌ی اجتماعی و عملکرد اقتصادی پرداخته شد که نشان می‌داد ضریب همبستگی بین اغلب متغیرهای اقتصادی و شاخص کاهش سرمایه‌ی اجتماعی در مناطق شهری همدان منفی است، به عبارت دیگر هر چقدر سرمایه اجتماعی کاهش یابد رشد اقتصادی نیز کم می‌گردد. اما در ادامه با استفاده از برآورد یک تابع تولید مشخص که کاهش سرمایه‌ی اجتماعی رشد اقتصادی را کند نموده و دارای تأثیر منفی بر سرمایه‌گذاری بخش خصوصی بوده است. از طرف دیگر، برای اطمینان بیشتر به نتایج فوق از طریق برآورد معادله‌ای برای استان‌های کشور نشان داده شد که در استان‌هایی که کاهش سرمایه‌ی اجتماعی بیشتر بوده است، تولید سرانه نیز کمتر بوده است.

به هر حال، نتایج حاصله مؤید این دیدگاه است که کاهش سرمایه‌ی اجتماعی موجب کاهش رشد اقتصادی شده و عملکرد اقتصادی را مختل می‌سازد. برعکس، تقویت سرمایه اجتماعی به رونق اقتصادی در این استان کمک خواهد کرد. نتایج همچنین نشان می‌دهد که سرمایه اجتماعی عمومی از نظر اکثر پاسخگویان پایین بوده و در حال افول است. در سطح محلات شهر نیز مردم تنها کمی بیش از یک سوم همسایه‌های خود را قابل اعتماد می‌دانند. به علاوه، از نظر شهروندان همدانی،

سرمایه اجتماعی و نقش آن در فعالیتهای اقتصادی با نگاهی به استان همدان نتایج مورد انتظار را به دنبال داشته باشند. لذا لازم است در کنار سرمایه‌گذاری‌های سخت‌افزاری، سرمایه‌گذاری‌های نرم‌افزاری مانند آموزش، تقویت نهادهای مدنی، وسایل ارتباط جمعی و گسترش مشارکت‌های مردمی و مدنی جهت ارتقاء سرمایه‌ی اجتماعی و کاهش هزینه‌های کسب و کار اقتصادی کمک شود.

نتایج نشان می‌دهد که سرمایه‌ی اجتماعی که عموماً در اعتماد اجتماعی تبلور می‌یابد (هر چند محدود به آن نیست)، دچار آسیب جدی شده است. در این راستا، علاوه بر این که اعتماد بین مردم در روابط عادی کاهش یافته، از جنبه‌های دیگری نیز مانند اعتماد در خرید و فروش، کسب و کار اقتصادی، اعتماد به دولت و سازمان‌های دولتی نیز کاهش قابل توجهی پیدا کرده است. این کاهش اعتماد در آمار جرایم به ویژه جرایمی که در ارتباط با فعالیت‌های اقتصادی هستند (مانند چک‌های برگشتی، غش در معامله و انواع تضمین‌ها...) به خوبی نمایان است، به گونه‌ای که طی سال‌های اخیر آمار چنین جرایم و تخلفاتی به شدت افزایش یافته است.

در این مقاله ما به بررسی نقش سرمایه‌ی اجتماعی در رونق فعالیت‌های اقتصادی در مناطق شهری همدان پرداختیم و همانگونه که در بخش مرور نظری اشساره رفت، هر بنگاه یا جامعه دارای چند نوع سرمایه است. در این مطالعه برای بررسی اثرات سرمایه‌ی اجتماعی، از چهارچوب مرسوم استفاده شد که طبق آن هر بنگاه یا به‌طور کلی هر کشوری سرمایه‌ی اجتماعی را مانند

۵- پورموسوی، سید فتح‌الله (۱۳۸۱)، جامعه مدنی و سرمایه‌ی اجتماعی، نشریه راهبرد، شماره ۲۶، زمستان، ص ۱۵۹-۱۸۳.

۶- تشکر، زهرا و محمدرضا معینی (۱۳۸۶)، سرمایه اجتماعی و توسعه، فصلنامه رفاه اجتماعی، سال لول، شماره ۴.

۷- توسلی و بی‌نیاز (۱۳۸۱)، رویکردی به ارزیابی سرمایه اجتماعی در اقتصاد ایران، مجله برنامه و بودجه، شماره ۷۵.

۸- رفیع‌پور، فرامرز (۱۳۷۸)، آناتومی جامعه، تهران: شرکت سهامی انتشار.

۹- رنانی، محسن (۱۳۸۱)، سقوط سرمایه‌ی اجتماعی، نشریه آفتاب، شماره ۱۶، ص ۳۵-۳۶.

۱۰- سلیمانی، محمد (۱۳۸۷)، نقش سرمایه اجتماعی در توسعه اقتصادی، مجله راهبرد، شماره ۱۵.

۱۱- سوری، علی (۱۳۸۴)، سرمایه اجتماعی و عملکرد اقتصادی، مجله تحقیقات اقتصادی، شماره ۶۹.

۱۲- شارع‌پور، محمود (۱۳۸۱). فرسایش سرمایه اجتماعی و پیامدهای آن، نامه انجمن جامعه‌شناسی ایران، شماره ۳.

۱۳- عسگری، محمد مهدی و ابوالقاسم توحیدی‌نیا (۱۳۸۶)، تأثیر سرمایه اجتماعی بر رشد و توسعه اقتصادی، دوفصلنامه جستارهای اقتصادی، سال چهارم، شماره ۸، پاییز و زمستان ۱۳۸۶.

سرمایه اجتماعی به رعایت قانون بدون استفاده از اجبار کمک زیادی می‌کند. شایان ذکر است که سرمایه اجتماعی از دید پاسخگویان در کسب و کار و فعالیت‌های اقتصادی مشترک با دیگران و نیز احساس امنیت شغلی، ضمانت دیگران نقش مهمی ایفا می‌کند.

با توجه به یافته‌های کلی مقاله، وضعیت سرمایه اجتماعی در بین شهروندان همدان وضعیت نامناسبی دارد. به این معنا که تعاملات اندک، اعتماد پایین و فقدان کار جمعی باعث افزایش هزینه‌های مبادلاتی در حوزه کسب و کار شده است. لذا، پیشنهاد می‌شود که مدیریت اقتصادی استان در امتداد با دیگر سازمان‌های ذیربط بر ابعاد غیر اقتصادی توسعه و کسب و کار بیشتر تمرکز کرده و فعالیت اقتصادی را نوعی تغییر سخت افزاری تلقی نکنند.

منابع

- ازکیا مصطفی و غلامرضا غفاری، (۱۳۸۴). جامعه‌شناسی توسعه تهران. انتشارات نشر کلمه.
- بورديو، پیر (۱۳۸۱) نظریه کنش، ترجمه مرتضی مردیها، تهران: نقش و نگار.
- بیکر، واین (۱۳۸۲) مدیریت و سرمایه‌ی اجتماعی، ترجمه سید مهدی الوانی و محمدرضا ربیعی مندجین؛ تهران: انتشارات سازمان مدیریت صنعتی.
- پاتنام، روبرت (۱۳۸۰)، دموکراسی و سنت‌های مدنی، ترجمه محمد تقی دلفروز، تهران.

- 23- Christoforou, A. (2003), Social Capital and Economic Growth: The Case of Greece, Paper presented at the 1st LSE PhD Symposium on Modern Greece: Current Social Science Research on Greece, London School of Economics, June 21, 2003.
- 24- Costa, D.L. and M.E. Kahn (2001), "Understanding the Decline in Social Capital, 1952-1988", NBER, Working Paper.
- 25- Debertin, D. L. (2007), Impacts of Social Capital on the Economic Development and Well-Being of Rural Area, THE ECONOMIC DEVELOPMENT AND WELL-BEING OF RURAL AREAS, Agricultural Economics, University of Kentucky, Lexington, KY.
- 26- Easterly, W. and R. Levine (1997), "Africa's Growth Tragedy: Policies and Ethnic Divisions", Quarterly Journal of Economics, 112,(4), 1203-1250.
- 27- Glaser, E., D. Lisbon, and B. Sacerdote, (2002), "The Economic Approach to Social Capital", Economic Journal, 112, F437.
- 28- Grier, K.B. and Tullock, G. (1989), "An Empirical Analysis of Cross-National Economic Growth: 1951-1980", Journal of Monetary Economics, 24:259-376
- 29- Grootaert, C. and Van-Bastelaer (2002), The Role of Social Capital in Development. Cambridge University Press, Cambridge.
- 30- Grootaert, C. and Van-Bastelaer (2002a), Understanding and Measuring Social Capital: A Multidisciplinary Tool for Practitioners, The World Bank Press.
- 31- Guiso, L., Sapienza, P., Zingales, L. (2000), "The Role of Social Capital In Financial Development", The American
- سرمايه اجتماعي و نقش آن در فعاليتهاي اقتصادي با نگاهی به استان همدان
- ۱۴- علمی و همکاران (۱۳۸۴) سرمايه اجتماعي و چگونگي تأثیر آن بر اقتصاد، مجله تحقیقات اقتصادي، شماره ۷۱.
- ۱۵- فوکویاما، فرانسیس (۱۳۷۹)، پایان نظم: بررسی سرمايه اجتماعي و حفظ آن، ترجمه غلامعباس توسلي، تهران: انتشارات جامعه ایرانیان.
- ۱۶- کلمن، جیمز (۱۳۸۱)، بنیادهای نظریه اجتماعي، ترجمه منوچهر صبوري کاشانی، تهران: نشر نی.
- ۱۷- متوسلي محمود و علی بی‌نیاز (۱۳۸۱)، رویکردی به ارزیابی سرمايه اجتماعي در اقتصاد ایران، فصلنامه برنامه و بودجه، شماره ۵۷.
- ۱۸- منظور، داوود و مهدی یادی‌پور (۱۳۸۷) سرمايه اجتماعي عامل توسعه اجتماعي و اقتصادي، مجله راهبرد، شماره ۱۵.
- ۱۹- میدری و دیگران (۱۳۸۳)، حکمرانی خوب بنیان توسعه، تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
- ۲۰- نقدی، اسداله (۱۳۸۸) سرمايه اجتماعي و معمای رشد و توسعه فصلنامه تخصصی علوم اجتماعي دانشگاه آزاد شوشتر پیش شماره هفتم صص ۱۴۵-۱۵۶.
- 21- **Annen, K.** (2005), Economic Returns to Social Capital in the Urban Informal Sector in Developing Countries: Micro Evidence from Small Textile Producers in Bolivia, University of Guelph, Department of Economics, mimeo.
- 22- Becker, C.S. (1964), Human Capital, (NBER Columbia University Press; New York / NY).

- Association Papers and Proceedings, 87(2), 333-338.
- 41- North, Douglass (1990), *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge University Press.
- 42- Romer, P.M. (1990), "Endogenous Technical Change", *Journal of Political Economy*, 98, pp. 71-102.
- 43- Sabatini, Fabio (2005), *The Role of Social Capital in Economic Development. Investigating the Causal Nexus through Structural Equations Models*, University of Rome La Sapienza, Department of Public Economics, mimeo.
- 44- Temple, J. and Johnson, P.A. (1998), "Social Capability and Economic Growth", *Quarterly Journal of Economics*, 113, 3, pp.965-990.
- 45- Woodhouse, Andrew (2006), "Social Capital and Economic Development in Regional Australia: A Case Study", *Journal of Rural Studies*, Vol, 22, N,1, p83-94 Jan 2006.
- Economic Review. Vol. 94, No. 3: 526-556.
- 32- Guiso, L. and Luigi Zingales (2001), "The Role of Social Capital in Financial Development", NBER Working Paper, No. W7563.
- 33- Hall, R.E. and Jones, C. (1999), "Why Do Some Countries Produce So Much More Output per Worker than Others?" *Quarterly Journal of Economics*, 114, 1, pp.83-116.
- 34- Hallowell, J.F (1996), "Economic Growth and Social Capital in Asia", NBER Working Paper, No.5470.
- 35- Heliwell, J.F., Putnam, R. (1995), "Economic Growth And Social Capital In Italy", *Eastern Economic Journal*, 21, 295-307.
- 36- Hong, H. and Jeremy C. Stein (2001), "Social Interaction and Stock-Market Participation", NBER Working Paper, No.8358.
- 37- Johnson, P.A., Temple, J. (1998), "Social Capability and Economic Growth", *Quarterly Journal of Economics*, August 1998, 113(3), 965-990.
- 38- Knack, S. and Keefer, P. (1997), "Does Social Capital have an Economic Pay-off? A Cross Country Investing Action", *Quarterly Journal of Economics*, 112, 4, pp.1251-1288.
- 39- Kormendi, R.C. and Maguire, P.C. (1985), "Macroeconomic Determinants of Growth; Cross Country Evidence", *Journal of Monetary Economics*, 16, pp.191-163.
- 40- La Porta, R. (1997), "Trust in Large Organizations", *American Economic*